

464). Prilozi na kraju knjige sadržavaju napomene autora (str. 467), rječnik (468), kratice (469), kratak podsjetnik na najnovija zbivanja 1996.-2002. (470-472), kronotaksu hrvatskih vladara, banova, banskih namjesnika, hercega i kraljevskih komesara (486-487).

Fascinira objektivnost mladih autora, koji u spornim pitanjima nastoje predstaviti događaje neovisno o osobnom i subjektivnom kutu gledanja, što je jasno vidljivo u tumačenju etnogeneze hrvatskog naroda, predstavljajući vrlo suvislo i 'sans parti pris' najrazličitija dosad iznijeta mišljenja.

Sadržaj knjige je ekvilibriran s tim da je, kako je već istaknuto, više pažnje posvećeno najnovijim zbivanjima vezanim uz Domovinski rat, osamostaljenje, međunarodno priznanje i demokratizaciju društva i institucija Republike Hrvatske. Dostatna pažnja posvećena je svim razdobljima nacionalne povijesti, ali je ipak posebno istaknuto višestoljetno razdoblje borbi s Turcima u očuvanju nacionalne samobitnosti i pripadnosti rimskokatoličkoj civilizaciji i kulturi. Autori žele naglasiti neprekidno ratno stanje na hrvatskom prostoru u doba otomanskih osvajanja, Hrvatsku prikazati kao trajno ratište, a Hrvate kao odlučne borce 'za slobodu zlatnu' u obrani 'reliquia reliquiarum olim inclyti Regni'. I u ovom dijelu knjige autori najčešće prepuštaju riječ izvornim povijesnim vrelima, zapisima, svjedočanstvima i suvremenim historiografskim dosezima.

Među najpozitivnije elemente ovog uistinu vrijednog djela spada i stavljanje naglasaka na intelektualna gibanja, znanost i umjetnost, snažne i nezaobilazne veze Hrvata s kulturnim narodima zapadne ekumene i njihov ne mali prinos razvoju europske znanosti i kulture. U ovom segmentu djelo dvojice mladih kolega nadvisuje sva dosadašnja ostvarenja, a njegovo podastiranje javnosti nesumnjivo će potaknuti nova istraživanja i pokušaje na spomenutom području.

Nazor-Ladićeva *Hrvatska povijest / Ilustrirana kronologija* sadrži i niz svjedočanstava stranih analista, kroničara, povjesničara, putopisaca i hodočasnika, koji su stoljećima krstarili hrvatskim krajevima, ostavljajući zanimljive zapise i svjedočanstva o Hrvatima, običajima, susretljivosti i gostoljubivosti, bogatstvu naših gradova i kulturnom pregalaštvu njihovih stanovnika. U jeku isticanja našeg europeizma knjiga mr. Ante Nazora i dr. Zorana Ladića izvrsno je svjedočanstvo naše povezanosti sa zemljama sjevernog Mediterana i s cijelom Europom preko studenata, profesora, znanstvenika, umjetnika, političara, branitelja europske civilizacije, dokaz da je naša današnja žudnja za Europom svojevrsan anakronizam, jer su Hrvati stoljećima davali svoj obol europskim integracijama kako na crkvenom i diplomatskom, kulturnom i znanstvenom, ne izostavljajući ni vojno-obrambeni aspekt.

akademik FRANJO ŠANJEK

Suzana LEČEK, *Seljačka obitelj u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1918.-1941.*, Hrvatski institut za povijest - Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje u Slavonskom Brodu, Srednja Europa, Zagreb 2003., 535 str.

Objavljivanje svake knjige je svečanost. Pogotovo je svečanost kada se govori o knjizi iz problematike sela, jer selo je bilo osnova našeg života u prošlosti, a čini mi se da idemo putem da to bude i u budućnosti. Prema tome pravo je blago u bibliografiju hrvatske povijesti i kulture uvrstiti knjigu o seljaštvu i to knjigu koja je pisana s emocionalnom inteligencijom, dakle koja ima i dušu.

Dugo godina koristila se knjiga Rudolfa Bićanića *Kako živi narod*, (Zagreb, 1939.) odnosno njezin drugi svezak (1940.) u čijem je priređivanju sudjelovao i Ž. Macan kao i knjiga Nade Sremac *Nismo mi krive* (Zagreb, 1940.) da bi se izravno saznalo što seljaci misle o svom položaju. Očuvani su nam i filmovi Škole narodnog zdravlja kojima je liječnik Andrija Štampar oslikao život sela u vrijeme kada je Stjepan Radić bio predsjednik Oblasnog odbora zagrebačke oblasne skupštine, te je odredio niz mjera za istraživanje i poboljšanje položaja seljaštva u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Tim je putem išao i dr. Nikola Nikolić koji je zajedno s dr. Gregurićem, a po zadatku Andrije Štampara ispitivao zdravstveno stanje na selu. Stanje na selu u vrijeme velike svjetske krize je istraživao i dr. Marijan Matička koristeći primjere iz izvještaja kotarskih načelnika u međuratnom razdoblju. Nisam nabrojila sve autore koji su se bavili ovom temom, a koji su u svoja djela unijeli mišljenja seljaka o svom položaju. No ono što čini knjigu Suzane Leček posebnom nije tema već njezin način rada, struktura rada i zaključci, najmodernija metoda kojom se služila i koju je sama izgradila, čime sustižemo naše susjede u srednjoj Europi. Mislim, stoga, da i nije slučajnost ili prijateljska gesta da je knjigu objavila izdavačka kuća "Srednja Europa" koju vodi dr. Damir Agičić, a koja se bavi srednjoeuropskim temama.

Nije slučajnost ni da je knjiga takva kakva je i da joj je težište u prostoru sjeverozapadne Hrvatske. Dr. Suzana Leček je rodom iz Međimurja, a završila je studij povijesti i povijesti umjetnosti, s time da je posebno zanima i etnologija. Pratila sam karijeru dr. Suzane Leček. Njezin magisterij je odličan rad o Seljačkoj slozi 1925.-1929., a doktorska disertacija je dobrim dijelom tema ove knjige, doradena, upotpunjena, poboljšana.

Podložna modernizaciji povijesti iskorakom prema pretvaranju političke povijesti u povijest društva dr. Suzana Leček se upustila, kako sama kaže u "avanturu sasvim novog tipa". Ona je izradila pitanja na koje nije nailazila odgovore u standardnim povijesnim izvorima. S tim je upitnicima nastojala doći u susret sa živim svjedocima prošlosti, s ljudima koji su u međuratnom razdoblju živjeli i koji su se uz pomoć njezinih pitanja ponovno vratili u prošlost. I ljudi su odgovarali, prisjećajući se teških i lakih, veselih i tužnih dana, rođenja, vjenčanja, smrti. Mislim da je prava sreća što je dr. Suzana Leček svojim humanim, blagim, a ipak usmjerenim i točno određenim načinom komuniciranja uspostavila kontakt s ljudima koji se zbog "iskustva prošlosti" baš i nisu lagano otvarali "nikad viđenom strancu" da bi se prisjetili svojih teškoća, gravamina iz svoje obiteljske prošlosti, koje su više bile obilježene suzama nego smijehom.

Tako je sastavljena ova cjelina. Autorica je pojedinačne iskaze razlomila na najsitnije komadiće i onda opet sklopila u cjelinu po temama.

U uvodnom djelu autorica je opisala kako je radila, osvrnuvši se na znanstveno istraživanje obitelji u Hrvatskoj od 1874. godine pa do danas. Iskazala je i glavne probleme, opisavši svoj cilj i metode kojima se služila. Taj dio knjige je znanstvena studija visokog svjetskog dometa.

Drugo poglavlje "Gospodarske prilike na selu sjeverozapadne Hrvatske" sastavljeno je od prikaza stanje u poljoprivredi do 1918. i opet od 1918. do 1941. s time da je analiziran odnos poljoprivrednog stanovništva prema seljačkom posjedu sa zaključkom silne agrarne prenaseljenosti koja je uzrok mnogih nevolja. U nastavku su opisane akcije za unapređivanje agrara i to mjerama koje su pokušavali sami seljaci povećanjem obradivih površina, intenzivnijom proizvodnjom i udruživanjem u zadruge i druge oblike udruživanja jer su stare kućne zadruge postale zaostali oblik društvenog življenja, koje su tek 1889. dobile poseban pravni status. Zatim su prikazane državne mjere za unapređivanje agrara zakonodavstvom, davanjem kredita,

provođenjem agrarne reforme, komasacijom, velikim investicijskim radovima, melioracijom i posredovanjem na tržištu utvrđivanjem cijena poljoprivrednih i stočarskih proizvoda, jer je proletarizacija sela užasavala građanstvo u gradovima i prijetila socijalnom miru i ravnoteži. U nastavku u ovom je poglavlju prikazano seljačko gospodarstvo prema iskazima kazivača, tj. njihov odnos prema posjedu, načinu vođenja seljačkoga gospodarstva, radu na zemlji i u šumama te sa stokom, kao i odnosu seljaka prema ritmu rada i vremenu o kojem je često ovisila sudbina pojedinog seljačkoga gospodarstva.

U trećem poglavlju pod nazivom "Struktura i strategija pojedinih seljačkih gospodarstava" razrađuju se temeljni pojmovi: selo i seljačko domaćinstvo konstatacijom da život nigdje pa ni na selu ne poznaje postojanje usamljenog izoliranog pojedinca, jer se život uvijek odvija u međudodnosu prema drugim ljudima, te da je to na selu - vjerojatno stoga što je riječ o manjoj zajednici - uvijek bilo jasno. Zatim se opisuju detaljno pojedina domaćinstva i to u Zagrebačkom prigorju, Ivanečko-lepoglavskom kraju, te zapadnom Zagorju, uz isticanje njihovih posebnosti i razlika i obiteljske strategije preživljavanja. Ovo je poglavlje najopširnije te su primjeri izdetaalizirani do minucioznosti koja je potrebna da se shvate problemi tih seljačkih gospodarstava, a posebna mu je vrijednost izravno snimanje jezika i onda točno prenošenje u iskaze koji se komentiraju, kombiniraju u veće cjeline.

Poglavlje "Selo i tržište" konfrontira tržište proizvoda kao primarno i najpoželjnije za selo, tržište rada s prikazom zamjene rada (mobe), plaće u naturi i plaće u novcu, te opisom dopunske zarade koja može biti kućna radinost, ali i zarada izvan sela i poduzetništvo. Potpoglavlje nosi naslov "Životni standard" na selu prikazan kroz stanovanje, jelo, odjeću i druge načine usvajanja građanske kulture. Ovdje su prikazani i uzroci odlaska sa sela, dosta značajni za međuratno razdoblje, no zanimljivo je da autorica nije prikazala povratak na selo u vrijeme velike svjetske krize, kada selo postaje utočište, zaklon od gladi i bijeg od umrtvljenoga gospodarstva gradova, osobito Zagreba.

Peto poglavlje posvećeno je strukturi seljačke obitelji koja baš i nije tako jednostavna. Obradeni su pojmovi "zadruga", složena obitelj, privremeno složena obitelj te razlozi promjena i strategija pojedinih obitelji u traženju izlaza iz kriznih trenutaka. Autorica je prikazala pravne i strukturne promjene u obitelji, često vrlo komplicirane pod utjecajem objektivnih ili subjektivnih razloga, a vrlo je zanimljiv završni dio ovog poglavlja u kojemu se pokazuje da niti jedna seljačka obitelj nije mogla preživjeti bez sezonskih radova ili čak zapošljavanja nekih članova obitelji izvan sela i izvan poljoprivrede, te da su seljaci razvili originalnu strategiju preživljavanja pri kojemu je došla do izražaja sva njihova domišljatost, odnosno propast u slučaju njezina pomanjkanja.

Meni je posebno drago poglavlje "Životni ciklus". Ovdje su obrađeni nutarnji čimbenici koji su utjecali na obitelj. To je životna dob članova obitelji. Djetinjstvo, mladost, zrela dob i starost nose određene karakteristike ponašanja, čak omogućavaju eksploataciju jedne skupine od druge, kojoj se eksploatirani ponekad podvrgavaju iz ljubavi, a ponekad iz prisile. U prikazu djetinjstva autorica je uočila velike varijacije u određivanju vremenske granice kojom djetinjstvo završava, ovisno o objektivnim situacijama u obitelji. Opisuju se djeca kao radna snaga, broj djece u obitelji, prvi posao, poduka, učenje kroz igru, pravi poslovi, strategija obitelji u odnosu prema školi, te prekretnica kada djeca idu na posao izvan kuće. Autorica je analizirala i međudodnosne odraslih i starih članova obitelji prema djeci, upozorivši da je na taj odnos ponajviše utjecala struktura obitelji i mogućnosti, ali često uz objektivne razloge i subjektivni. Prikazana je nepotpuna obitelj, odnos djece i roditelja, kućni autoritet, osjećaji, odnos

mlađe i starije braće, odnos djece prema starcima. Selo je kontroliralo ponašanje članova određene dobne grupe, a devijacija je uglavnom osuđivalo čitavo selo i na taj način je vršena korekcija ponašanja. U drugom potpoglavlju koje govori o mladosti prikazuje se o povećan radni i društveni angažman seljaka te životne dobi, mladi kao radna snaga, njihova zarada i zabava. To je vrijeme sklapanja braka, pri čemu je trebalo razviti pravu strategiju kako bi se sklopio brak koji bi povećao i materijalno blagostanje obitelji. Djevojku se samo formalno pitalo za pristanak, otac je govorio: "To moje stvari nisu, će ga oče, nai si ga zeme", ali zapravo su djevojke držane u strogosti, i nagovaranjima su pristajale na izbor roditelja, pa je i kolektivno i individualno nasilje nad mladima pri izboru bračnog partnera bilo skriveno, jer odgoj, ali i nužda, nije dopuštao drukčije ponašanje. Potpoglavlje "Zrela dob" obrađuje nekoliko izvanrednih tema: pitanje vlasništva nad zemljom u odnosu na žensku populaciju, nasljeđivanje zemlje u obiteljima gdje postoje samo kćeri, u obiteljima gdje ima i muške i ženske djece, o moći očeve volje koja određuje kako će se obitelj organizirati u posebnim slučajevima, te što rade udovice koje su se našle u vrlo složenoj situaciji pri ponovnoj udaji, gdje su često u rješavanje slučaja bile uvučene tri obitelji (muževa, ženina i treća u koju se preudaje), a nezadovoljstvo rješenjem često se povlačilo još dugo godina. Što se tiče staraca osim institucije nužnog dijela kojeg je taj morao ostaviti svim nasljednicima starci su mogli raspolagati svojom zemljom, što im je davalo zajamčenu ali ne posve garantiranu materijalnu sigurnost.

Zaključak je vrlo opširan. Ovdje se rekapituliraju rezultati prethodnih spoznaja na četiri stranice. Autorica je očito ostavila dosta slobodnog prostora za zaključivanje onima koji budu čitali njezino djelo, jer djelo je izvanredno inspirativno, poticajno, navodi na razmišljanje ali i na zaključivanje, osobito kada je riječ o interakcijskim odnosima u složenoj obitelji ili o odnosima između pojedinih starosnih grupa, braće i sestara i sl.

Autorica je na kraju knjige donijela i imena kazivača kojih je 36, pa je zapravo riječ o povijesti i analizi 36 obitelji, ali s obzirom na promatranje stanja u 20 godina, u kojem se štošta događalo s članovima tih obitelji pod utjecajem različitih uzroka, obavila je golem posao. Autorica se za svaki slučaj morala posebno pripremiti proučavanjem zemljišno-knjižnih uložaka u općinskim sudovima tako da je kazivačima dolazila već donekle pripremljena, raspoložuci imenima članova obitelji i određenim podacima o bogatstvu odnosno siromaštvu obitelji, ali dakako iznenađenja su na terenu bila česta a posao izvanredno zahtjevan i inventivan.

Moramo zahvaliti za ovu knjigu i brojnim njezinim prijateljima i prijateljicama, muzealcima i onim drugima, koji su joj pomogli da uđe u neke sredine, da prikupi slike iz bogatih fototeka nekih muzeja pa i obiteljskih albuma, jer su to slike koje nisu nikad viđene. No ipak ponajviše moramo zahvaliti za ovu knjigu Suzani Leček, koja je nakon truda u prikupljanju gotovo nepoznatih i svakako mnogo novih podataka, izvanredno sistematizirala građu, prikazala obitelji grafički, opisala život tih obitelji u svim manifestacijama života i konačno što nam je svoj prekrasni moderni tekst izgrađenog kulturnog povjesničara upotpunila originalnim govorom Lepoglave, Punikva i Jeroca, Luke, Kašine, Čučerja i Svetog Ivana Zeline. Nakon ove knjige svjesni smo spoznaje da je život hrvatskog sela u sjeverozapadnoj Hrvatskoj bio i teži nego što ga je prikazao Rudolf Bičanić, jer kada se promatra život seljačke obitelji u dugom vremenu, onda je opći zaključak da je to bio izvanredno težak, gubitnički i mukama ispunjen život, jer je pomoć sa strane bila rijetka i posve nedovoljna.

Knjiga je svakako izvanredno vrijedno djelo, koje omogućuje stručnjacima humanističkih znanosti da obogate svoje spoznaje. Bilo bi zanimljivo nastaviti ovu

avanturu za razdoblje Drugog svjetskog rata i poslijeratno razdoblje, i ja bih pozdravila ovakav izlet u prošlost, posebno ako bi bio rađen metodologijom koju je na temelju europskog iskustva stvorila autorica ove vrijedne i vrlo lijepe knjige koju danas promoviramo. Isto tako založila bih se uvijek za proširenje tih istraživanja na druga područja sjeverne Hrvatske. Knjiga je zanimljiva, značajna, a može biti od koristi povjesničarima, demografima, antropolozima, sociolozima i etnografima. Za njezino objavljivanje može biti zainteresirana ne samo znanstvena već i kulturna i politička javnost. To je svakako knjiga kakvu do sada nismo imali, a čitajući je gotovo da se prenosimo u proučavani prostor i u jedno davno nestalo vrijeme. Pred našim očima ponovno oživljavaju problemi seljačkih obitelji u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, pa iako je rađena na principu uzorka mislim da djelo obuhvaća gotovo sve probleme koji su tištali seoske obitelji. Autorica je u zadnji tren skupila podatke od ljudi koji svakodnevno nestaju, jer je anketirala ljude koji bi danas bili stogodišnjaci ili vrlo blizu toga, očuvavši njihove misli i govor o jednom davno proteklom vremenu.

Slikoviti izraz jedne Šestinčanke: "Mi dieca smo ko piceki jen za drugim išli i svi smo morali raditi", je poruka i za našu struku. Netko je morao razbiti led i načiniti nešto novo, zanimljivo, intrigantno na području istraživanja sela, dati tom životu punu dušu, a je li se to "splatilo, s obzirom da je bilo strašno puno posla", kako je rekla jedna čipkarica iz Lepoglave za svoju čipku i kako može dr. Suzana Leček reći za svoju knjigu, možete joj dokazati samo vi čitanjem i proučavanjem ove prekrasne knjige.

MIRA KOLAR - DIMITRIJEVIĆ

*Izlaganje održano 10. lipnja 2003. na promociji knjige u Zlatnoj dvorani Hrvatskog instituta za povijest.

Annales Pilar-znanstveni skup: «Hrvatska historiografija 20. stoljeća: Između znanstvenih paradigmi i ideoloških zahtjeva»

U organizaciji Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar u velikoj dvorani Hrvatskog novinarskog društva u Zagrebu 12. i 13. prosinca 2002. održan je znanstveni skup *Annales Pilar* s temom: «Hrvatska historiografija 20. stoljeća: Između znanstvenih paradigmi i ideoloških zahtjeva». Ovakav znanstveni skup *Annales Pilar* u kojem ove godine sudjeluju povjesničari treći je po redu, nakon održanih skupova sociologa i psihologa. Kako je dvadeseto stoljeće doba tzv. «guste povijesti», a obilovalo je ratovima, revolucijama, teritorijalnim, državno-pravnim, organizacijskim i ideološkim promjenama od kojih su neke (1945. i 1990./91.) imale i strukturalni značaj, Vijeće Instituta utemeljilo je Programski i organizacijski odbor *Annalesa Pilara* (Krešimir Bušić, Ivan Čizmić, Ljiljana Dobrovšak, Bruna Esih, Zlatko Hasanbegović, Željko Holjevac, Josip Jurčević, Srećko Lipovčan (predsjednik), Dragutin Pavličević i Ines Sabotić), koji je odlučio sazvati skup koji bi se pozabavio problemom: kako je u tim turbulentnim vremenima prolazila hrvatska historiografija te na koji način su razni hrvatski povjesničari u svojim metodološkim pretpostavkama proučavali probleme s kojima se struka suočavala u sklopu pogodnosti, ali i ograničenja općedruštvenog konteksta. Na znanstvenom skupu *Annales Pilar* sudjelovao je iz različitih institucija dvadeset i jedan vrsni hrvatski povjesničar. Kako je znanstveni skup bio održan u dva dana, teme su bile podijeljene u sekcije koje su bile određene općim pristupom historiografiji, kronološkom podjelom, te posebnim područjima u kojima se obrađivao